

Ks. Krzysztof KOŚCIELNIAK
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

INSKRYPCJA FUNDACYJNA MECZETU UMAJJADÓW JAKO ŹRÓDŁO DO HISTORII ZNISZCZENIA I PRZEJĘCIA PRZEZ MUŻULMANÓW BAZYLIKI ŚW. JANA CHRZCICIELA W DAMASZKU

W czasie podboju Damaszku przez muzułmanów w 635 roku najważniejszym świętym miejscem i najwspanialszym obiektem miasta była bazylika św. Jana Chrzciciela¹. Pierwszy traktat pokojowy z chrześcijanami, który służył za wzór późniejszym tego rodzaju układom² przekazany przez al-Bālaḍurīego (zm. 892) stwierdzał, że żaden z kościołów Damaszku nie będzie zabrany chrześcijanom³:

”بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: هذا ما أعطى خالد بن الوليد أهل دمشق
إذا دخلها أعطاهم أمانا على أنفسهم و أموالهم و كنائسهم...“⁴

Jednakże kilkadziesiąt lat później z rozkazu kalifa Walīda I (705–715) główna bazylika została siłą przejęta i zamieniona na meczet. Epizod ten jest nieco odmiennie opisywany w poszczególnych źródłach. Jednym z nich jest inskrypcja fundacyjna z meczetu Umajjadów (*Ġām‘ Banī ‘Umayyah al-Kabīr*).

REKONSTRUKCJA TEKSTU INSKRYPCJI

Inskrypcja fundacyjna meczetu Umajjadów nie zachowała się do naszych czasów, lecz została skopiowana przez średniowiecznych au-

¹ Por. E. Key Fowden, *Sharing Holy Places*, „Common Knowledge” 8:2002 nr 1, s. 130; J. Nasrallah, *Damas et la Damascène: leur églises à l’époque byzantine*, „Proche Orient Chrétien” 35:1985, s. 37–58, 264–276.

² Por. K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie. Historia Kościoła melkickiego na ziemiach zdobytych przez muzułmanów (634–1516)*, Kraków 2004, s. 58.

³ Ahmad Ibn Yahya al-Balādhuri, *Futūh al-Buldān*, Bayrūt 2000, s. 78.

⁴ „W imię Boga, litościwego i miłosiernego. Oto, co Hālid ibn al-Walīd chce zagwarantować mieszkańcom Damaszku, jeśli on tam wkroczy: przyrzeka zapewnić im bezpieczeństwo życia, własności i kościołów [...]”

torów. Najbardziej rozpowszechniona wersja tej inskrypcji cytowana w kilku źródłach brzmi⁵:

لا إله إلا الله وحده، لا شريك له، ولا نعبد ولا آياه.
ربنا الله وحده. وديننا الاسلام. ونبينا محمد...
امر ببنيان هذا المسجد وهدم الكنيسة التي كانت فيه
عبد الله الوليد امير المؤمنين في ذي القعدة من سنة ست وثمانين.

„Nie ma żadnego bóstwa jak Bóg prawdziwy, i bez [dodanych] towarzyszy, i my czcimy Jego jedyne. Nasz Pan jest Bogiem jedynym, naszą religią jest islam, a naszym prorokiem jest Mahomet. Budowy tego meczetu i zniszczenia kościoła, który niegdyś stał w tym miejscu, dokonano z polecenia służi Boga, kalifa Walida, emira wierzących, w miesiącu *Dhu-l Qada* w roku 86 hidżry (listopad 705)”

Znana jest też wersja skrócona tej inskrypcji z dzieła słynnego arabskiego historyka, geografii i podróżnika Hasana Alego ibn al-Husajna al-Mās‘ūdiego (zm. 956), zwanego przez późniejszych badaczy „arabskim Herodotem”⁶:

ربنا الله لا نعبد إلا الله
امر ببنا هذا المسجد وهدم الكنيسة التي كانت فيه
عبد الله الوليد امير المؤمنين في ذي الحجة من سنة سبع وثمانين.

„Naszym Panem jest Bóg jedyny, i czcimy jedynie Jego. Wzniesienia tego meczetu i zniszczenia kościoła, który stał tu poprzednio dokonano z polecenia służi Boga, kalifa Walida, emira wierzących w miesiącu *Dhu-l Hiğga* roku 87 (listopad – grudzień 706)”

Na miejscu chrześcijańskiej katedry kalif Walīd pragnął zbudować największy meczet, jaki kiedykolwiek został wzniesiony przez człowieka. Do dziś wytworne mozaiki oraz minarety, mimo przebudowy, pa-

⁵ *Tiqat ad-Dīn Abu-'l-Qāsim 'Alī Ibn-al-Hasan Ibn-Hibat-Allāh aš-Šāfi'ī Ibn-'Asākir, Ta'rīh Dimašq al-kabīr*, ed. Salāh, al-Dīn al-Munağğid, t. 2, Dimašq 1954, s. 37.

⁶ *Abū al-Hasan 'Alī ibn al-Husayn ibn 'Alī al-Mas'ūdī, Murūğ adh-dhahab wa ma'ādin al-ğawhar*, Bayrūt 2004, s.193.

miętają czasy oryginalnej budowli⁷ Zaprezentowana wyżej inskrypcja fundacyjna zaginęła w niejasnych okolicznościach. Istniała ona jeszcze w XII w., ponieważ jej opis znajduje się w *Ta'riḥ madinat Dimašq* wybitnego historyka i tradycjonisty Ibn 'Asākira (1106–1175). Wraz z tablicami zawierającymi cytaty koraniczne znajdowała się ona na ścianie meczetu wskazującej kierunek modlitwy (*qibla*). Wszystkie inskrypcje były doskonale wkomponowane w epigraficzny system dekoracji meczetu Umajjadów⁸ Zgodnie z przekazem Ibn 'Asākira tablice te zawierały tekst *basmala* (*bismi-llāhi ar-rahmāni ar-rahīmi*), cytat z sury II, 225–226, tekst fundacyjny, surę *al-Fātiha* 1, 1–7, sury 79, 1–46; 80, 1–42 i surę 81⁹ Wiele wskazuje na to, że inskrypcje wykonywano w formie szklanej mozaiki, złotymi literami na niebieskim tle.

Odtworzona inskrypcja fundacyjna posiada też odmienną strukturę w stosunku do typowego stylu marwanickiej architektury epigraficznej¹⁰ Marwanicki system zapisu inskrypcji: „orzeczenie → dopełnienie → podmiot → tytuł → data” zastąpiono wzorem „podmiot → tytuł → orzeczenie → dopełnienie → data”¹¹

Mimo pewnych różnic (głównie opuszczeń słów i różnej datacji) obie zachowane w źródłach wersje inskrypcji mówią o zniszczeniu bazyliki św. Jana (هدم الكنيسة) z polecenia kalifa. Warto prześledzić, jak ta informacja koresponduje z innymi źródłami na temat przejścia tego kościoła przez muzułmanów.

WYMIAR TEOLOGICZNY INSKRYPCJI W INTERPRETACJI ŹRÓDEŁ O ZNISZCZENIU BAZYLIKI

Bazylika św. Jana Chrzciciela znajdowała się na miejscu rzymskiej świątyni Jupitera. Oznacza to, że wykorzystano do celów chrześcijańskich dawny *temenos*, czyli najświętszy obszar i miejsce pogańskiego

⁷ Por. B. Finster, *Die Mosaiken der Umayyadenmoschee von Damaskus*, „Kunst des Orients” 7:1970–1971, s. 83–41; M. Gautier-Van Berchem, *The Mosaics of the Dome of the Rock in Jerusalem and of the Great Mosque in Damascus*, „Early Muslim Architecture”, t. 1, Oxford 1969; H. A. R. Gibb, *Arab-Byzantine Relation under the Umayyad Caliphate*, „Dumbarton Oaks Papers” 11:1958, s. 219–33; O. Grabar, *The Formation of Islamic Art*, London 1987; O. Grabar, *Islamic Art and Byzantium*, „Dumbarton Oaks Papers” 18:1964, s. 69–88.

⁸ Por. F. B. Flood, *The Great Mosque of Damascus. Studies of the Makings of an Umayyad Visual Culture*, Leiden 2001, s. 247.

⁹ Por. *Tiqat ad-Dīn Abu-'l-Qāsim 'Alī Ibn-al-Hasan Ibn-Hibat-Allāh aš-Šāfi'ī Ibn-'Asākir*, *Ta'riḥ Dimašq al-kabīr...*, s. 37.

¹⁰ Na temat sztuki marwanickiej szerzej zob.: J. L. Bacharach, *Marwanid Umayyad Building Activities: Speculations on Patronage*, „Muqarnas” 13:1996, s. 27–44.

¹¹ Por. F. B. Flood, *The Great Mosque of Damascus...*, s. 252.

kultu. Ta monumentalna budowla została przebudowana na bazylikę pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela za panowania cesarza Teodozjusza (379–395). U schyłku starożytności była to jedna najwspanialszych katedr ówczesnego chrześcijańskiego świata¹² W podziemnej krypcie-Kaplicy znajdował się słynny skarb Damaszku, relikwie św. Jana Chrzciciela. Warto podkreślić, że ten wielki prorok znany był Arabom jako Yaḥyā b. Zakariya i został już w I w. hidżry włączony do teologii islamu¹³

Szczególnie interesujący i bardzo różnorodny materiał źródłowy na temat przejęcia przez muzułmanów bazyliki św. Jana w Damaszku prezentuje Ibn ‘Asākir¹⁴ Opisy i informacje zebrane przez tego autora, w barwny i dynamiczny sposób ukazują wiele aspektów związanych z tym wydarzeniem: politykę Walīda I, akcje chrześcijan w obronie swej własności i samo przejęcie kościoła¹⁵ Przedstawione przez Ibn ‘Asākira różnego pochodzenia tradycje nie są jednak ze sobą uzgodnione i dlatego nie otrzymujemy jednolitej wersji wydarzeń.

Niektóre relacje wyraźnie wskazują, że bezpośrednią przyczyną zniszczenia kościoła były kwestie religijne. Kilku tradycjonistów uzasadniało, że destrukcja kościoła św. Jana Chrzciciela stanowiła praktyczne wypełnienie przesłania Koranu V, 105¹⁶, który stwierdza, iż muzułmanom „nie zaszkodzi ten, kto zbłądził” (...لا يضرکم من ضل إذا أهدیتکم). Abū Muhammad Hibat b. Ahmad Ka’b oraz Abū Muhammad al-Sulamī stwierdzili wprost:

¹² Por. *Eutychii patriarchae Alexandrini annales – accedunt annales Yahia Ibn Said Antiochensis*, ed. L. Cheikho, B. Carra de Vaux, H. Zayyat, „Corpus scriptorum christianorum orientalem” 51, t. 2, Berytii 1909, s. 42.

¹³ Por. E. Key Fowden, *Sharing Holy Places...*, s. 130.

¹⁴ Por. *La description de Damas d’ibn ‘Asakir*, ed. N. Elisséeff, Damas 1959, s. 27–38.

¹⁵ Najbardziej znany przedstawiciel rodziny ‘Asākir, Abu al-Qasim ‘Ali ibn al-Hasan Ibn ‘Asākir (1106–1176), znany jako Ibn ‘Asākir ad-Dimashqī miał świetne wykształcenie. Autor ten wstawił się olbrzymim dziełem *Ta’riḫ madinat Dimashq* – monumentalną historią ukazującą okres ponad pięciu pierwszych wieków islamu. Już średniowieczni uczeni muzułmańscy mieli dla niego niezwykle szacunek. Żyjąc w XII-wiecznym Damaszku, ten wybitny dziejopisarz sięgał do umajjadzkich tradycji sprzed kilku wieków. Pod patronatem Nur ad-Dina ‘Asākir napisał największą historię w całym muzułmańskim średniowieczu. Ten skarb średniowiecznej islamskiej historiografii zawiera wiele najstarszych tradycji, które zachowały się tylko w jego dziele *Ta’riḫ madinat Dimashq*. Por. S. A. Mourad, *Ibn ‘Asakir*, [w:] *Medieval Islamic Civilization an Encyclopaedia*, ed. J. W. Meri, t. 1, New York–London 2006, s. 351; *Ibn Asakir and Early Islamic History*, ed. J. E. Lindsay, Princeton 2002.

¹⁶ V, 105 „O wy, którzy wierzycie! Sami jesteście odpowiedzialni za wasze dusze. Nie zaszkodzi wam ten, kto zbłądził, jeśli jesteście prowadzeni drogą prostą. Do Boga wszyscy powrócicie i On obwieści wam to, co czyniliście!”

إذا هدمت كنيسة دمشق فبنيت مسجداً وظهر لبس القصب
 فحينئذ تأويل هذه الآية فهدها الوليد.
 (...) يقع تأويلها إذا هدمت كنيسة دمشق فبنيت
 قال يحيى: فهدها الوليد بن عبد الملك¹⁷

Wyrażenie „ten, który zbłądził” odnoszono do chrześcijan, którym tradycyjna apologetyka muzułmańska zarzucała „dodawanie towarzyszy”, czyli zniekształcenie prawdziwego monoteizmu przez uznawanie nauki o Trójcy Świętej. Religijna, apologetyczna treść przekazów koresponduje wyraźnie z inskrypcją fundacyjną („Nie ma żadnego bóstwa jak Bóg prawdziwy, i bez [dodanych] towarzyszy, i my czcimy Jego jedynego. Nasz Pan jest Bogiem jedynym, naszą religią jest islam, a naszym prorokiem jest Mahomet”):

لا إله إلا الله وحده، لا شريك له، ولا نعبد ولا آياته.
 ربنا الله وحده. وديننا الاسلام. ونبينا محمد...

Przejęcie bazyliki wydaje się mieć podłoże religijne, w celu wykazania wyższości i triumfu islamu. Podobnie jak w Jerozolimie, chodziło o przyćmienie kultury chrześcijańskiej wspaniałą muzułmańską budowlą¹⁸, tak również w Damaszku muzułmanie dążyli do potwierdzenia przewagi i dynamizmu swej religii. Oprócz analizowanej inskrypcji i przytoczonych powyżej źródeł wyraźnie poświadcza taką interpretację pisarz i geograf arabski al-Muqaddasī († 988)¹⁹

DWA TYPY TRADYCJI NA TEMAT UTRATY KOŚCIOŁA ŚW. JANA CHRZCICIELA

Średniowieczne źródła na temat zniszczenia i przejęcia bazyliki reprezentują dwa typy tradycji. Niektóre przekazy mówią o dobrowolnym

¹⁷ Por. *La description de Damas d'ibn 'Asakir...*, s. 50.

¹⁸ Por. J. Nasrallah, *De la cathédral de Damas à l'Islam*, [w:] *La Syrie de Byzance à l'Islam VIIe–VIIIe siècles. Actes du Colloque international Lyon-Maison de l'Orient Méditerranéen, Paris – Institut du Monde Arabe 11–15 septembre 1990*, ed. P. Canivet, J.-P. Rey-Coquais, Damas 1992, s. 139–144; K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie...*, s. 92–93.

¹⁹ „Pewnego dnia powiedziałem do mego wuja: «Al-Walīd niesłusznie zużytkował pieniądze muzułmanów na budowę meczetu w Damaszku. Gdyby użył on tych środków na utrzymanie dróg, cystern i odnowienie twierdz, postąpiłby o wiele roztropniej». Odpowiedział mi: «Nie myśl tak, moje dziecko, ponieważ Al-Walīd miał świetne wycucie rzeczy najważniejszych: Damaszek, miasto chrześcijan, posiadał wspaniałe, uwodzająco piękne i powszechnie znane kościoły, takie jak znajdują się w Al-Qumāmie, Ludd i Edessie. Dlatego Al-Walīd pragnął zbudować dla muzułmanów meczet będący jednym z cudów świata»” (*Aḥsan at-taqāsīm fī ma'rifat al-aqālim. La meilleure répartition pour la connaissance des provinces d'al-Muqaddasī*, ed. A. Miquel, Damas 1963, s. 173–174).

poddaniu się chrześcijan decyzji kalifa za rekompensatą pieniężną czy w zamian za inne miejsce kultu. Z kolei inne tradycje wyraźnie podkreślają, że kościół św. Jana został siłą odebrany melkitom.

Przyjmuje się, że po arabskim podboju Damaszku w r. 635 wyznawcy islamu pozostawili bazylikę w rękach chrześcijan wydzielając z kompleksu katedry miejsce dla modlitw muzułmańskich. Status ten obowiązywał siedemdziesiąt lat, w r. 705 kalif Walid I odebrał katedrę melkitom, zamieniając ją na meczet. Od momentu zdobycia miasta przez cały VII w. chrześcijanie i muzułmanie mieli modlić się w jednej budowli, używając starożytnej ściany *temenos*²⁰ Teza ta oparta jest na jednej z tradycji przytaczanej przez Ibn 'Asākira²¹ Podział bazyliki św. Jana na część muzułmańską i chrześcijańską jest jednak od stuleci faktem dyskusyjnym. Wydaje się, że jako nie do końca pewna informacja fakt ten bywa nadmiernie eksponowany czy wręcz nadużywany w prowadzeniu współczesnego dialogu.

Burzliwa dyskusja na ten temat podzieliła badaczy na dwie grupy. Dla przykładu Leone Caetani (1869–1935) w swoim epokowym dziele *Annali dell'islam*²² oraz Jean Sauvaet (1901–1950) w świetnym opracowaniu *Monuments historiques de Damas* uznają fakt dzielenia jednej świątyni przez chrześcijan i muzułmanów za legendę przekazaną bezkrytycznie przez Ibn 'Asākira wraz wieloma innymi tradycjami²³ Zdaniem Henri Lammensa (1862–1937) poeta dworu umajjadzkiego Hammam ibn Ghalib Abu Firas znany jako Farazdaq (ok. 641–730) miał być wprost autorem tego legendarnego przekazu²⁴ Znamienne jest, iż informacja o wspólnym miejscu modlitw pojawia się dopiero w XII w. u Ibn 'Asākira. Z kolei inni autorzy jak np. René Dussaud (1868–1958)²⁵ czy współczesna badaczka Elizabeth Key Fowden uznają podział bazyliki za fakt historyczny²⁶ Ta kwestia wydaje się trudna do jednoznacznego rozstrzygnięcia²⁷

²⁰ Por. F. B. Flood, *The Great Mosque of Damascus...*, s. 2; J. Nasrallah, *De la cathédral de Damas à l'Islam*, s. 139–144; K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie...*, s. 92–93; J. Nasrallah, *Damas et la Damascène: leur églises à l'époque byzantine...*, s. 41–49; R. Dussaud, *Le temple de Jupiter Damascénien et ses transformations aux époques chrétienne et musulmane*, „Syria” 3:1922, s. 219–250; J. Sauvaet, *Monuments historiques de Damas*, Damas 1932, s. 13–15; K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture*, New York 1958, s. 60–61.

²¹ Por. *La description de Damas d'ibn 'Asakir...*, s. 32.

²² Por. L. Caetani, *Annali dell'islam*, t. 3, Milano 1907, s. 344–345.

²³ Por. J. Sauvaet, *Monuments historiques de Damas*, Beyrouth 1932, s. 1–15.

²⁴ Por. H. Lammens, *Etudes sur le siècle des Umayyades*, Bayrouth 1930, s. 267.

²⁵ Por. R. Dussaud, *Le temple de Jupiter Damascénien et ses transformations aux époques chrétienne et musulmane...*, s. 237–240.

²⁶ Por. E. Key Fowden, *Sharing Holy Places...*, s. 130.

²⁷ Przegląd dawnych stanowisk na ten temat por. K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim...*, s. 60–61.

Według części historiografii islamskiej muzułmanie posiadali zbyt mało miejsca na modlitwy i dlatego porwali się na odebranie chrześcijanom wspaniałej bazyliki. Takie ujęcie można spotkać w przekazach Ibn ‘Asākira, m.in. rozmowie samego kalifa Walīda I z przywódcą al-Mughīra:

[الواليد] فقال له: يا مغيرة، إن المسلمين قد كثروا، وقد ضاق بهم المسجد. وقد بعثت إلى هؤلاء النصارى أصحاب هذه الكنيسة لندخلها في المسجد فتأبوا علينا، وقد أقطعتهم قطائع كثيرة، وبذلت لهم أموالا فامتنعوا²⁸

Argumentacja o braku miejsca jest nieprzekonująca, gdyż Umajjadzini mieli wiele możliwości wznoszenia meczetów gdzie indziej. Jak już wspomniano, chodziło raczej o zminimalizowanie wpływów kultury chrześcijańskiej poprzez ukazanie potęgi islamu w wymiarze materialnym – wspaniałej budowli.

Zdaniem niektórych kronikarzy, takich jak np. Abū-l-Faraǧa b. Hārūna al-Malatīego, czyli Bar Hebraeusa (1226–1286)²⁹, samo przejęcie bazyliki odbyło się pokojowo, gdyż chrześcijanie za opłatą zgodzili się na opuszczenie kościoła. Jedna z tradycji przekazana przez Ibn ‘Asākira stwierdza o oddaniu bazyliki w zamian za możliwość sprawowania kultu w innych kościołach. Jednakże inne, jak np. cytowana wyżej wersja tych wydarzeń przytoczona przez Ibn ‘Asākira mówi o odrzuceniu przez chrześcijan propozycji kalifa dotyczącej zamiany kościoła św. Jana. Wydaje się, że Walīd I przejął bazylikę, nie dając w zamian innego budynku. Część tradycji, które zgromadził Ibn ‘Asākir są późnego pochodzenia i zdaniem Nikity Elisséeffa usprawiedliwiają akt odebrania bazyliki³⁰ Wydaje się, że tego rodzaju przekazy pragnęły w średniowieczu przedstawić Walīda I w pozytywnym świetle.

Weryfikacja informacji o pokojowym przejęciu bazyliki z przekazami, które wyraźnie mówią o przymusowym oddaniu kościoła przemawia za tą ostatnią wersją. Nie wydaje się, by chrześcijanie dobrowolnie oddali bądź zamienili swoją wspaniałą bazylikę. Po pierwsze, gdyby to miało miejsce, to chrześcijanie nie uskarżaliby się przed kalifem Umarrem II (717–720) następcą Walīda I, że zostali skrzywdzeni decyzją poprzednika³¹ Po wtóre, większość autorów, łącznie z kilkoma tradycjami

²⁸ Por. *La description de Damas d'ibn 'Asakir...*, s. 54 (por. też s. 36; 60–61).

²⁹ Por. *The Chronography of Gregory Abu'l Faraj*, tłum. E. Budge, t.1, Oxford 1932, s. 106.

³⁰ Por. *La description de Damas d'ibn 'Asakir...*, s. 32, przypis nr 2.

³¹ Por. A. Ahmedov, *The Umayyad caliphs and their non-Muslim subjects: Critical evaluation of religious policy of caliphs*, [w:] http://zhurnal.lib.ru/a/ahmedov_a_s/theuma-

przekazanymi przez Ibn ‘Asākira, potwierdza niedobrowolne oddanie kościoła przez chrześcijan. Poeci na dworze umajjadzkim, tacy jak Nabīgha Shaybānī (zm. 744) czy wspomniany już Farazdaq, opiewali w swoich utworach zdecydowane przejęcie bazyliki³² Według rozpowszechnionej tradycji kalif jako pierwszy uderzył włócznią w główny ołtarz. Wreszcie, należy pamiętać, iż w omawianym okresie chrześcijanie stanowili nadal większość mieszkańców w Damaszku³³ i nie mieli większych problemów z utrzymaniem kościoła, który od wieków był ich największą chlubą.

* * *

Na tle innych źródeł lapidarna treść inskrypcji potwierdza nie tylko konfiskatę kościoła, ale również intensyfikującą się islamizację Damaszku. Inskrypcja zawiera muzułmańskie wyznanie wiary świadcząc o tryumfie islamu:

امر ببنيان هذا المسجد و هدم الكنيسة التي كانت فيه
عبد الله الوليد امير المؤمنين في ذي القعدة من سنة ست وثمانين.

Zbudowany na bazie kościoła meczet Umajjadów nawiązywał w swych założeniach do domu Mahometa z Medyny³⁴ Omawiana inskrypcja fundacyjna na tylko zdaje się świetnie korespondować ze źródłami mówiącymi o przymusowym przejęciu bazyliki przez muzułmanów, ale również ukazuje proces islamizacji jej historii. Muzułmańscy teologowie i prawnicy działający w okresie od VIII do XII w. przedstawiali islam jako religię wyższą od chrześcijaństwa, w znaczący sposób redukując znaczenie poprzednich właścicieli świętego miejsca. Już w połowie VIII w. tradycjonista Yazid b. Maysara przekazał tradycję, iż

yyadcaliphsandtheimon-muslimsubjectscriticalevaluationofreligiouspolicyofcaliphs.shtml, (14.04.2009).

³² Por. *La description de Damas d'ibn 'Asakir...*, s. 42–43; H. Sauvaire, *Description de Damas*, „Journal Asiatique” 3:1894–1896, s. 192–193.

³³ Por. R. W. Bulliet, *Conversion to Islam in the Medieval Period. An Essay in Quantitative History*, Cambridge 1979, s. 109.

³⁴ Por. K. A. C. Creswell, *Early Islamic Architecture*, t. 1, Oxford 1969, s. 151–96; R. Hillenbrand, *Islamic Architecture*, Edinburgh 1994, s. 68–72; K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim...*, s. 46–73; F. B. Flood, *The Great Mosque of Damascus: Studies on the Makings of an Umayyad Visual Culture*, Leiden–Boston–Köln 2001; O. Grabar, *The Formation of Islamic Art*, New Haven, London 1973, s. 104–138; B. Finster, *Die Mosaiken in der Umayyadenmoschee von Damaskus*, „Kunst des Orients” 7:1970–1 nr 2, s. 83–141.

w oczach Boga są cztery góry święte: Jeruzalem, Synaj, Damaszek i Mekka³⁵ Inskrypcja fundacyjna, którą w XII w. oglądał jeszcze Ibn 'Asākir potwierdza proces nadawania temu miejscu wyłącznie muzułmańskiego znaczenia wraz z nowym kultem św. Jana Chrzciciela jako proroka islamu.

THE FOUNDATION INSCRIPTION OF THE Umayyad MOSQUE AS THE SOURCE OF HISTORY OF DESTRUCTION OF THE CHURCH OF ST. JOHN IN DAMASCUS BY MUSLIMS

Summary

At the time of the Muslim conquest of Damascus, the main holy place in this city was a monumental basilica dedicated to St. John the Baptist. The church which had formerly stood on the site of Roman Jupiter's Temple incorporated materials from the previous monument including part of the *temenos* wall. In a crypt-chapel was placed the most precious holy relic of Damascus: the head of the forerunner of Christ, John the Baptist.

The church of St. John, over which Christians of Damascus had dispute with Abd al-Malik, had been demolished on the orders this Walid I. In the basilica's place this caliph ordered to built new mosque.

One of the sources for the Historical researches of destruction of the church of St. John was the foundation inscription of the Umayyad Mosque. This article analyses the foundation inscription in the context of the another sources relating the destruction of the church of St. John.

According to the conditions established in the treaty of Damascus from 635 churches that remained in Christian hands could not later be commandeered for Muslim use. It is a disputable matter if from the early Islamic period in Damascus Muslims with Christian worshipped within the *temenos* wall. Ibn 'Asākir narrated many traditions concerning the way Walid confiscated the Christian Basilica of St. John the Baptist and the Christian actions to preserve this church before was demolished. This compiled information with the foundation inscription of the Umayyad Mosque is useful to understand the reason for such a severe Walid's decision. It seems that the main reason for this action was to overshadow Christian culture by the Muslim mosque. One of the consequences of taking over the Christian holy place, the basilica St. John, was the Islamization of its history. The Islamic commentators on the Damascus mosque from the eighth to the twelfth centuries demonstrated Islam's superiority to Christianity so as to reduce the influence of the sanctuary's earlier owners having given this holy place the exclusively Muslim meaning.

³⁵ Por. *La description de Damas d'ibn 'Asakir...*, s. 9–10; E. Key Fowden, *Sharing Holy Places...*, s. 131; M. J. Kister, *Sanctity Joint and Divided: On Holy Places in the Islamic Tradition*, „Jerusalem Studies in Arabic and Islam” 20:1996, s. 21–26.